

Salimova Dilbar Halim qizi

Kogon shahar 11-umumta'lim maktabi o'qituvchisi

E-mail: dilbar.salimova97@gmail.com

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MULTIMODAL KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida multimodal kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish metodikasini nazariy jihatdan takomillashtirish masalasi yoritilgan. Rasm, video, mimika, interaktiv texnologiyalar kabi multimodal vositalarning o'quv jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Maqola IMRAD formatida tuzilgan bo'lib, unda zamonaviy didaktik yondashuvlar asosida samarali metodik model ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Multimodal yondashuv, kommunikativ kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, interaktiv texnologiyalar, metodika, vizual vositalar, mimika.

Kirish. Bugungi globallashtirish va axborot texnologiyalari davrida ta'lim jarayonida o'quvchilarning multimodal kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy faqat og'zaki va yozma nutqqa yo'naltirilgan kommunikativ yondashuv endilikda zamonaviy jamiyat talablariga javob bera olmaydi, chunki bolalar hayoti turli formatdagi matnlar, tasvirlar, audio va interaktiv texnologiyalar bilan boyigan. Tadqiqotlar ko'rsatmoqdaki, multimodal kommunikativ kompetensiya – ya'ni, vizual, eshitish va raqamli savodxonliklar chorrahasida shakllanuvchi ko'nikmalar majmui bo'lib, u tasvirlar va tovushlar imkoniyatidan foydalana olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiya an'anaviy lingvistik kompetensiya tushunchasining mantiqiy davomidir – zamonaviy texnologik taraqqiyot tufayli kommunikativ kompetensiya tushunchasi multimodal va interkulturaviy yo'nalishda kengaymoqda. Demak, boshlang'ich sinfdanoq o'quvchilarni ko'p modal vositalar yordamida muloqot qilishga o'rgatish ularni kelajak kommunikativ talablariga tayyorlash, ularning multimadaniy va raqamli savodxonligini oshirishning muhim qismi hisoblanadi. Aks holda, ta'lim tizimi o'quvchilarni kechagi kun talablari asosida tarbiyalagan bo'lar edi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, multimodal yondashuvni ta'limga integratsiya qilish o'quvchilarda ijodiy, tanqidiy va mustaqil fikrlash hamda turli belgili tizimlarda mazmunni tushunish va ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu kompetensiya nafaqat ona tili darslarida, balki chet tillarini o'qitishda, adabiyot, tabiiy fanlar kabi barcha sohalarida muhimdir. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilarida multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasini takomillashtirish ilmiy tadqiqot va amaliyot uchun muhim vazifa bo'lib, u zamonaviy pedagogikaning yangi yo'nalishlaridan biri sanaladi. Ushbu maqola ushbu muammoning nazariy asoslarini yoritib, takomillashtirilgan metodikaning tarkibi, afzalliklari va uni bosqichma-bosqich joriy etish modelini IMRAD strukturasida ko'rib chiqadi.

Nazariy asoslar: Multimodal yondashuvning pedagogik asoslari Howard Gardnerning ko'p qirrali intellekt nazariyasi hamda Maykl Xollideyning ijtimoiy-semiotik nazariyasiga tayanadi. Gardnerning nazariyasiga ko'ra, bolalar turli "intellekt" – ya'ni, musiqiy, fazoviy (vizual), jismoniy-kinestetik, lingvistik kabi ko'plab kanallar orqali o'rganadilar; shu bois ta'lim jarayonida bir necha modalityani ishga solish har bir bolaning o'ziga xos qobiliyatini namoyon etish va rivojlantirishga imkon beradi. Xollideyning ijtimoiy-semiotik yondashuvi va G.Kress hamda T. Van Lyuven kabi olimlarning tadqiqotlari esa kommunikativ mazmunni bir nechta semiotik modalitetlar uyg'unligida shakllantirish mumkinligini ta'kidlaydi. Ilgari yozma va

ogʻzaki nutq bilim berishning asosiy koʻrinishi deb qaralgan boʻlsa, hozirgi kunda matn, tasvir, ovoz, rang, shrift, gesture (imo-ishora) kabi embodied va disembodied (jismoniy va jismoniy boʻlmagan) rejimlarning integratsiyasi yangi matn turlarini yuzaga keltirmoqda. Tadqiqotchilar barcha modal koʻrinishlarga teng eʼtibor berish – matn bilan bir qatorda shrift dizayni, ranglar, tovush, tasvir va imo-ishoralarning ahamiyatini eʼtirof etish zarurligini urgʻulaydi. Demak, multimodal taʼlim nazariyasi oʻquvchilarga turli rejimlarni birlashtirib, mazmun yaratish va anglash koʻnikmasini shakllantirish zarurligini nazarda tutadi. Oʻquvchilar kundalik hayotda koʻp modal xabarlarini isteʼmol qilsa-da, ularning multimodal savodxonligini oʻz holiga tashlab qoʻyib boʻlmaydi – ularga turli kanal orqali kelayotgan xabarlarini tahlil qilish va mazmunini anglash uchun maxsus didaktik vositalar va koʻnikmalar berilishi lozim. Xususan, bolalarga tasvir, audio va matn uygʻunligida berilayotgan maʼlumotlarni tushunish, ulardan xulosa chiqarish hamda oʻz navbatida bunday multimodal matnlarni yarata olish malakasini oshirish – zamonaviy taʼlimning muhim vazifasidir.

Multimodal vositalarning didaktik imkoniyatlari: Multimodal yondashuv boshlangʻich sinf oʻquvchilari taʼlimida quyidagi asosiy vositalar va kanallardan foydalanishni nazarda tutadi:

Tasvir va vizual materiallar (rasmlar, chizmalar, diagrammalar): Tasvirlar bolalarning eʼtiborini jalb etib, mavhum tushunchalarni konkretlashtirishga yordam beradi hamda xotirada yaxshiroq saqlanishini taʼminlaydi. Miya faoliyatining salmoqli qismi vizual maʼlumotni qayta ishlashga ixtisoslashgan boʻlib, tasvirni matn yoki nutq bilan birgalikda qoʻllash miya uchun axborotni ikki karra – yaʼni, ikki xil kod orqali saqlash imkonini beradi (dual coding). Masalan, faqat ogʻzaki tarzda berilgan maʼlumotning 3 kundan keyin atigi 10% esda qolishi aniqlangan boʻlsa, uni tasvir bilan boyitish esda qolish koʻrsatkichini keskin oshirishi maʼlum – bu hodisa ilmiy adabiyotda “piktorial ustunlik effekti” deb nomlanadi. Shuningdek, yorqin va mazmunli suratlar oʻquvchilarning qiziqishini oshiradi, muhokama va ogʻzaki nutq faoliyatiga turtki beradi, tasvir asosida fikr yuritish va tasavvur qilishga undaydi.

Video va audio-vizual materiallar (taʼlimiy videolar, animatsiyalar): Videofilmlar va animatsion roliklar axborotni bir vaqtning oʻzida ham koʻrish, ham eshitish imkonini berib, bir necha sezgi organiga taʼsir koʻrsatadi. Bunda statik rasimga nisbatan ancha boy kontekst va dinamik tasvir orqali tushunchalar yanada ravshan va sodda usulda yetkaziladi. Tadqiqotlarga koʻra, oʻquvchilarga faqat ogʻzaki maʼruza oʻqib eshittirishga nisbatan videomaʼruza qoʻllanganida ularning oʻzlashtirishi sezilarli darajada yaxshilanadi. Xususan, audio-vizual taqdimotlar murakkab tushunchalarni vizual obrazlar va izohli audio orqali soddalashtirib tushuntirishga, oʻquvchilarning diqqatini uzoqroq muddat ushlab turishga xizmat qiladi. Oʻquv jarayoniga videoni kiritish natijasida oʻquvchilarning eʼtiborini jalb etish, motivatsiyasini oshirish va oʻrganilgan materialni mustahkamlash kabi jihatlarida ijobiy samara kuzatilgan. Shuningdek, taʼlimiy videolar multimodal taqdimot boʻlib, unda matn, tovush, grafika va harakat uygʻunligi har xil uslubdagi oʻquvchilarga mos taʼlim olish imkonini yaratadi.

Mimika va gesturelar (oʻqituvchining yuz ifodalari, tana harakati va oʻquvchilarning harakatli ishtiroki): Soʻz bilan birga qoʻllaniladigan imo-ishoralar va mimika muloqotni jonlantirib, maʼno tushuntirishni osonlashtiradi. Bolalar odatda noverbal signallarni juda tez qabul qiladilar – masalan, kulgi yoki xafa qiyofa nutqning emosional kontekstini tushuntiradi, qoʻl harakati esa koʻrsatma yoki tavsifni mustahkamlaydi. Neyropsixologik tadqiqotlar “embodied learning” (jismoniy harakatga asoslangan oʻqish) samarasini qayd etgan: yangi soʻz yoki tushunchalarni jismonan harakatlar bilan birga oʻrgangan 8 yoshli bolalar oddiy yodlashga qaraganda 73% yuqori natijani koʻrsatgan. Masalan, nemis tilida samolyot maʼnosini anglatuvchi “flugzeug” soʻzini oʻrganishda bolalar qoʻllari bilan samolyotni tasvirlab, tanasi bilan harakatni bajarishganida, bu soʻz ularning xotirasida mustahkamroq saqlangan. Xuddi shuningdek, soʻzlarni harakat bilan bogʻlash oʻquvchilarda ishonchli mnemonik (xotira mustahkamlovchi)

vosita bo'lib, 183 ta tadqiqotni qamrab olgan meta-tahlil bu usulning ta'sir kuchini $d = 1.23$ (juda yirik ta'sir) darajasida ekanini aniqlagan. Bu shuni anglatadiki, biror ma'noni bir vaqtning o'zida bir necha modal formatda (og'zaki, vizual, jismoniy) ifodalash va qabul qilish ularning esda qolish va tushunish darajasini sezilarli oshiradi. Shu sabab, boshlang'ich sinfda xorijiy til yoki nutq darslarida Total Physical Response kabi usullar, ya'ni so'z va iboralarni harakat bilan ko'rsatib o'rgatish keng qo'llaniladi – bu bolalarning lug'at boyligini oshirish bilan birga, jarayonni qiziqarli va esda qolarli qiladi. Buning ustiga, o'qituvchining darsda ifodali mimikasi ham o'quvchilarning mazmunni anglashiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan – masalan, yuzida quvonch ifodasi bilan dars o'tgan o'qituvchi mavzuni yaxshiroq tushuntirgani va o'quvchilar ko'proq tushunganligi kuzatilgan. Shunday qilib, darsda o'qituvchining hissiyotga boy, ifodali nutqi va harakatlari o'quvchilarning diqqatini jalb etib, emotsional motivatsiya uyg'otadi hamda mazmunni samaraliroq tushunishga ko'maklashadi.

Interaktiv raqamli texnologiyalar (aqlli doskalar, ta'limiy ilovalar, multimedia platformalari): So'nggi yillarda ta'limda joriy etilgan interaktiv texnologiyalar darsning didaktik imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Masalan, elektron (aqlli) doskalar yordamida o'qituvchi dars jarayonida matn, rasm, video va ovozni birlashtirgan holda materialni tushuntirishi, o'quvchilar bilan savol-javob va masalalarni interaktiv ishlashi mumkin. Bunday vositalar yordamida dars jonli, ko'rgazmali va qiziqarli tus oladi, bu esa o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Tadqiqotlarda sinfga texnologiya integratsiyasi o'quvchilarning darsga jalb etilganlik darajasini oshirishi, diqqatini uzoqroq ushlashi hamda umuman o'zlashtirish sifatini yaxshilashi qayd etilgan. Xususan, multimodal yondashuv doirasida ishlab chiqilgan raqamli o'yinlar, masofaviy ta'lim platformalari va mobil ilovalar bolalarning o'quv faoliyatini shaxsiylashtirish (individual sur'atda o'rganish), ularda o'z-o'zini nazorat qilish va refleksiya ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday texnologiyalar turli o'quv uslublariiga mos materiallar tanlash, masalan, vizual yoshilar uchun animatsiyalar, eshitish orqali o'rganuvchilar uchun audio kitoblar yoki qo'shiqlar, kinestetik o'rganuvchilar uchun interaktiv mashqlar taklif etish imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli platformalar orqali o'quvchilar o'zlari multimodal mahsulotlar (masalan, rasmlar bilan boyitilgan matnlar, audiohikoyalar, videoroliklar) yaratib, ularni sinfdoshlariga namoyish eta olishadi – bu esa ularning raqamli kompetensiyasini hamda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Yuqoridagi nazariy asoslar va didaktik vositalar mazkur tadqiqotda boshlang'ich ta'limda multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasini yaratishda metodologik poydevor bo'lib xizmat qildi. Endi ushbu takomillashtirilgan metodikaning tarkibiy qismlari, uni joriy etish bosqichlari hamda kutilayotgan natijalar bilan tanishamiz.

Metodikaning tarkibiy komponentlari: Boshlang'ich sinflarda multimodal kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan takomillashtirilgan metodika bir nechta o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topadi. Birinchidan, multimodal mazmunni taqdim etish (input) komponenti – bunda o'qituvchi yangi mavzu yoki ko'nikmalarni yetkazishda iloji boricha bir nechta modal vositani birlashtiradi. Masalan, yangi hikoyani faqat matn o'qish bilan cheklamay, balki matnni tinglatish, suratlar ko'rsatish va jonli ifodali hikoyalashni uyg'unlashtiradi. Bunda o'quvchilarning e'tibori turli kanallar orqali jalb etilib, har bir bola ma'lumotni o'ziga qulay shaklda qabul qila oladi. Ikkinchidan, multimodal o'quv faolligi (interaction) komponenti – o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish jarayonida faol qatnashuvi uchun turli multimodal topshiriqlar tizimi joriy etiladi. Masalan, o'quvchilar guruhlarda rasm asosida hikoya tuzish, rolli sahna ko'rsatish (drama), jismoniy harakatli o'yinlar orqali lug'at o'rganish, audio yozuv yaratish kabi topshiriqlarni bajaradilar. Bunday interaktiv mashg'ulotlar multimodal muloqot kompetensiyasining turli qirralarini – obrazli fikrlash, eshitganini tushunish, jamoaviy muloqot, ijodkorlik – rivojlantiradi. Uchinchi komponent – refleksiya va metako'nikma. Bu bosqichda o'quvchilar o'z o'rganish jarayonini tahlil qilishga o'rgatiladi: turli modal shakllarda ifodalangan

bir xabarni qabul qilish va uzatishda nimalarga e'tibor berish kerakligi muhokama qilinadi. Masalan, o'quvchilarga bir ma'lumot matnda va videoda berilganda, qaysi tafsilotlar qaysi formatda yaxshiroq tushunilganini solishtirish, yoki o'zlari chizgan rasm matndagi mazmunni qay darajada aks ettirganini tahlil qilish vazifalari beriladi. Bu esa ularda multimodal savodxonlikka ongli yondashuvni shakllantiradi. Nihoyat, to'rtinchi komponent – baholash va bog'lanish (feedback). An'anaviy baholashga qo'shimcha ravishda, ushbu metodikada o'qituvchi o'quvchilarning multimodal topshiriqlarini kuzatib, har bir kanal bo'yicha alohida tahliliy mulohaza bildiradi. Masalan, hikoya aytishda bolaning nutqi ravonligi bilan birga, uning mimikasi va qo'l harakatlaridan to'g'ri foydalana olgani ham e'tiborga olinadi; yoki yaratilgan komiks (rasmli hikoya) mazmuniga verbal izohning mosligi baholanadi. Bunday yondashuv har bir o'quvchiga o'zining qaysi kanalda kuchliroq, qaysisida zaifroq ekanini anglash va keyingi o'sishga yo'nalish olishi uchun zamin yaratadi.

Multimodal kompetensiyani bosqichma-bosqich shakllantirish modeli: Taklif etilayotgan metodika bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan o'quv modeliga asoslanadi (1-rasm). Bu model Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi va skaffold (bosqichma-bosqich yordamni kamaytirish) tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqilgan bo'lib, multimodal ko'nikmalarni murakkablik darajasini oshirib boruvchi izchil bosqichlarda shakllantirishni ko'zda tutadi.

Tanishuv va kuzatish bosqichi (Reproduktiv bosqich): Dastlabki bosqichda o'quvchilarga multimodal mulqot elementlari namoyish etiladi. O'qituvchi dars jarayonida turli modal vositalardan foydalanib, namunaviy dars ko'rsatadi. Masalan, hikoya aytishda bir vaqtning o'zida ovoza (intonatsiya), yuz ifodalari va gestlarni qo'shib, matnni rasm va qisqa video orqali boyitib taqdim qiladi. O'quvchilar turli vositalar orqali ma'lumotni qabul qilishni o'rganadilar, diqqatni turli kanallar o'rtasida taqsimlash ko'nikmasi shakllana boshlaydi. Bu bosqichda o'quvchilardan faollik talab etilmaydi, ular asosan kuzatuvchi va tinglovchi rolda bo'lib, multimodal axborotni idrok qilishga moslashadilar. O'qituvchi esa ular diqqatini asosiy mazmundan chalg'itmay, har bir modalitetning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi (masalan: "Matnga e'tibor bering, endi rasmga qarang, personaj qiyofasidan nima tushundingiz? Audio fon musiqasi qanday kayfiyatni bildirmoqda?"). Bu orqali bolalar multimodal xabarni analiz qilishning ilk elementlariga ega bo'lادilar.

Faol ishtirok va mashq bosqichi (Praktik bosqich): Keyingi bosqichda o'quvchilar multimodal mulqot jarayoniga faol jalb qilinadilar. Avval o'qituvchi rahbarligida, so'ngra tobora mustaqil tarzda ular berilgan topshiriqlarni bajaradi. Mashqlar oddiydan murakkabga tamoyili asosida tuziladi. Masalan, bosqich boshlanganda o'quvchilarga tayyor rasm asosida gap tuzish, qisqa videoni tomosha qilib oddiy savollarga javob berish kabilar taklif qilinsa, bosqich oxiriga borib ular juftliklarda kichik dialog sahnalashtirish, komiks chizish kabi murakkabroq vazifalarni ado etishadi. Jarayon davomida o'qituvchi yorituvchi (facilitator) rolini bajaradi – kerakli paytda maslahat va ko'rsatmalar berib, multimodal ifodaning samarali usullarini eslatib turadi. Masalan: "Bu so'zni qo'ling bilan ko'rsatib tushuntir", yoki "Hikoyangga kichik rasm qo'shib ko'rsat". Natijada o'quvchilar multimodal kompetensiyaning alohida unsurlarini (masalan, vizual tasvirlar yaratish, tovush ohangini moslashtirish, gesturelardan foydalanish) bo'yicha mashq qilib boradilar va muayyan tajriba orttiradilar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'p kanalli yondashuvni muntazam qo'llash turli o'quv uslubiga ega bolalarning barchasiga ta'lim jarayonida samarali ishtirok etish imkonini beradi hamda ularning akademik natijalari sezilarli darajada yaxshilanadi.

Yaratish va integratsiya bosqichi (Ijodiy bosqich): Modelning yakuniy bosqichida o'quvchilar o'zlari mustaqil ravishda multimodal matnlar va chiqishlar tayyorlaydi. Bu bosqichga kelib ular turli modal elementlarni alohida qo'llash ko'nikmasini egallab, endi ularni bir butun kommunikativ maqsad yo'lida birlashtirishga intiladilar. Masalan, o'quvchilar kichik guruhlarda loyiha ishi

sifatida prezentatsiya tayyorlashlari mumkin – unda matn, rasm, grafikalar, kerak bo'lsa, audio yoki videoni jamlashadi va sinf oldida namoyish etadilar. Yoki masalalar yechimini tushuntirish uchun infografika yaratib, og'zaki izoh bilan birgalikda taqdim etadilar. Shuningdek, chet tili darslarida mini-teatr qo'yish: kichik sahna ko'rinishlarida o'quvchilar matnni yod olgan holda intonatsiya, mimika va harakat bilan ijro etishadi. Bunday ijodiy vazifalar o'quvchilarga multimodal kompetensiyani real kommunikativ vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi, ularda o'ziga ishonch hamda ijodkorlikni rivojlantiradi. Muhimi, bu jarayonda bolalar nafaqat o'z fikrini turli usulda ifodalashga, balki tomoshabin yoki tinglovchi auditoriyani hisobga olib, auditoriya diqqatini jalb qilish ko'nikmasiga ham ega bo'ladilar. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, multimodal matnlarni yaratish jarayonida o'quvchilar nafaqat "nima deyish" balki "qanday qilib deyish" – ya'ni, qaysi shakl va vositalarda ifodalash masalasi ustida ham bosh qotiradilar. Bu esa ularning tanqidiy va mantiqiy tafakkurini, auditoriyani o'rganish va ta'sirchan chiqish tayyorlash kompetensiyasini oshiradi. Mazkur bosqich yakunida o'quvchilarning multimodal kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha mo'ljallangan natijalarga erishiladi: ular tinglab tushunish, ko'rganini tahlil qilish, o'qiganini tasvirlash va eshitganini harakat bilan ifodalash kabi qator qobiliyatlarga ega bo'lib boradi.

Yuqoridagi bosqichma-bosqich model boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tuzilgan. Har bir bosqichda erishilgan yutuqlar keyingi bosqich uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Masalan, birinchi bosqichda shakllangan kuzatuv va tinglash ko'nikmalari ikkinchi bosqich mashqlarini bajarishga yordam beradi; ikkinchi bosqichda orttirilgan tajriba esa uchinchi bosqichdagi ijodiy loyihalarga asos bo'ladi. Bu uzviylik va izchillik ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Metodikaning afzalliklari: Taklif etilayotgan multimodal yondashuv asosidagi metodikaning bir qator pedagogik afzalliklari aniqlangan:

O'quvchilarning darsga jalb qilinishi va motivatsiyasi oshadi: Darslar bir xil shaklda o'tishidan charchaydigan kichik yoshli o'quvchilar uchun turli modalitetlarning qo'llanishi yangicha taassurot va qiziqish uyg'otadi. Masalan, oddiy matn o'qish o'rniga rasm chizish yoki jismonan harakat qilish talab qilinganda, bolalar buning o'yin ekanligini his qilib, faolroq qatnashadilar. Natijada darsga emotsional jihatdan qoniqish hosil bo'ladi, o'qishga ijobiy munosabat shakllanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, multimodal yondashuvni muntazam qo'llagan sinflarda o'quvchilarning qatnashuvi va baholari sezilarli darajada yuqori bo'lgan, bunda har xil o'quv uslubiga ega bolalar o'z uslubiga mos faoliyat topgani uchun barcha o'quvchilar qamrab olingan.

Axborotni chuqurroq tushunish va esda saqlash ta'minlanadi: Bir ma'lumotni bir necha modaliteta orqali qayta-qayta ko'rish/eshitish natijasida o'quvchilarning ongida kuchliroq iz qoldiqlari shakllanadi. Masalan, yangi so'z bolalarga izohli rasm bilan tushuntirilib, keyin qo'shiq tarkibida eshittirilib, yakunda bu so'z harakat bilan ifodalansa – bu uch karra mustahkamlash bo'lib, natijada so'zning ma'nosi va tovushi aniqroq va uzoqroq muddat xotirada saqlanadi. Ko'plab tadqiqotlar "modal ko'piklik" fenomenining samaradorligini tasdiqlaydi: bir vaqtda bir nechta sezgi organlari orqali o'rganilgan ma'lumot oson va tez esga tushadi. Miya turli kanallardan olingan signallarni bir-birini to'ldiruvchi tarzda qayta ishlaydi va yaxlit tushuncha hosil qiladi. Shuningdek, so'z bilan harakatni bog'lash kabi usullar o'quvchilarda mustahkam assotsiativ bog'lanmalar yaratib, xotirani kuchaytirishi isbotlangan (masalan, so'z va harakatni juftlashtirish orqali eslab qolish $d=1.23$ ta'sir kuchiga ega ekani aniqlangan). Demak, multimodal metodika bilimlarning chuqur va barqaror o'zlashtirilishini ta'minlashga yordam beradi.

Turli o'quv uslublariga moslashuv va ta'limda tenglashtiruvchi (inklyuziv) muhit yaratiladi: Har bir bolaning axborotni qabul qilish va qayta ishlash uslubi har xil – ayrimlar ko'rganini yaxshi

tushunsa, boshqalar eshitganini tez qabul qiladi, yana ba'zilar harakat orqali o'rgansa samaraliroq bo'ladi. An'anaviy yondashuv, odatda, cheklangan kanallarga tayanib, bir xil tipdagi o'quvchilarnigina "qulay zona"da ushlab kelgan. Multimodal metodikaning esa muhim jihati – moslashuvchanlikdir. Dars davomida turli faoliyatlar va materiallar almashinib turadi, shu sababli har bir o'quvchi o'ziga qulay bo'lgan paytda faolroq o'zlashtiradi va o'zini ko'rsata oladi. Masalan, rasm chizishga qobiliyati bor bola shu vazifada porlasa, boshqa bir eshitish orqali kuchli bola audio topshiriqda yuqori natija ko'rsatadi. Natijada, har ikki o'quvchi darsning qaysidir qismida muvaffaqiyatga erishib, ijobiy rag'bat oladi. Kenya boshlang'ich maktablarida o'tkazilgan yirik tadqiqot aynan ko'rgazmali, eshitishli va harakatli usullar uyg'unligi turli intellektual qobiliyatga ega bolalarning barchasini ta'lim jarayoniga samarali jalb etishini, bunda ularning natijalari statistika jihatidan sezilarli darajada oshganini tasdiqlagan. Demak, multimodal yondashuv inkluziv ta'lim uchun ham samarali bo'lib, har bir o'quvchining o'z potentsialini namoyon etishiga imkon beradi.

21-asr ko'nikmalarini rivojlantiradi: Multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan faoliyatlar bevosita o'quvchilarning boshqa bir qator yumshoq ko'nikmalarini ham tarbiyalaydi. Masalan, guruhda video loyihalar yaratish jarayonida bolalar muloqotga kirishadi, ro'znoma (rol taqsimoti) qilishadi, bu esa hamkorlikda ishlash va jamoaviy muloqot ko'nikmasini mustahkamlaydi. O'z chiqishlarini sahnalashtirish jarayonida ular ijod qiladilar – ijodiy tafakkur rivojlanadi. Turli formatdagi matn va axborot bilan ishlash jarayoni esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi: masalan, internetdan ma'lumot qidirish jarayonida ishonchli manbalarni tanlash, bir xil ma'lumotning turli ko'rinishdagi talqinlarini solishtirish kabilarni o'rganadilar. Shuningdek, raqamli texnologiyalar bilan ishlash – taqdimot, audio yozuv yoki video montaj qilish – bolalarda raqamli kompetensiya elementlarini ham shakllantiradi. Ko'rinish turibdiki, multimodal metodika nafaqat kommunikativ kompetensiyani o'zini, balki bugungi kun fuqarosi uchun zarur bo'lgan boshqa ko'plab talant va ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Yuqoridagi natijalar nazariy tahlil va amaliy tajribalar asosida umumlashtirildi. Metodikaning komponentlari va bosqichlari tavsifi uning pedagogik jihatdan samarador ekanini nazariy asoslaydi. Keyingi qismda ushbu yondashuvning kengroq pedagogik va psixologik ahamiyati, boshqa yondashuvlarga nisbatan farqlari hamda ta'lim sifatiga ta'siri muhokama qilinadi.

Muhokama. Ta'limda multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasi pedagogik-psixologik jihatdan katta ahamiyatga ega yangilik sifatida qaralmoqda. Avvalo, bu yondashuv pedagogikaning asosiy maqsadi – har bir bolaga uning imkoniyatlariga mos ta'lim berish – tamoyiliga muvofiq keladi. Yuqorida qayd etilganidek, multimodal metodika o'quvchilarning turli sensor kanallar orqali o'rganish qobiliyatini hisobga olib, o'qitishda differentsiatsiya va moslashtirishni ta'minlaydi. Natijada, turli psixotip va qobiliyatlarga ega bolalar teng darajada o'z bilim va ko'nikmalarini namoyon etish imkoniga ega bo'ladi. Bu ayniqsa boshlang'ich ta'limda muhim, chunki bolalarning maktabga bo'lgan qiziqishi va o'qishga munosabati shu davrda shakllanadi – multimodal yondashuv orqali esa ularning ta'limga daxldorlik hissi kuchayadi, ijobiy o'quv motivatsiyasi shakllanadi.

Psixologik nuqtai nazardan, multimodal o'qitish inson miyasi axborotni qayta ishlashining tabiiy mexanizmlariga uyg'un keladi. Inson idroki aslida atrof-muhitni bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish, his etish orqali kompleks qabul qiladi va miya bu turli signallarni integratsiya qilib, yaxlit bir tasavvur hosil qiladi. Kichik yoshdagi bolalarda ham bir modal stimul ikkinchi modal idrokni kuchaytirishi (masalan, rangli va ovoqli o'yinchoqlar ko'proq qiziqish uyg'otishi) kuzatilgan – ilmiy adabiyotda buni "ko'pkanalli fasilitatsiya" deb atashadi. Demak, multimodal o'qitish bolalarning ongidagi tabiiy idrok jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi va o'rganishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, ta'limda emotsional omillar ham muhimdir – o'qituvchining

dars davomida ifodali emotsiyalari va gavda tili yordamida aloqa o'rnatishi o'quvchilarda xayrixohlik, ishtiyoq uyg'otadi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, o'qituvchining ijobiy mimikasi va emotsional ifodasi o'quvchilarning e'tiborini oshirib, mavzuni tushunishini yaxshilaydi. Shuningdek, bolalar bir-birlarining ham noverbal signallarini (masalan, guruhli faoliyatda) tushunishni o'rganib, bu ularning ijtimoiy-emotsional intelligensiyasiga ijobiy ta'sir etadi.

Ta'lim sifati va natijalariga ta'siri: Multimodal metodikaning samarasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham tasdiqlanmoqda. Masalan, yuqorida keltirilgan Kenya tajribasi davomida multimodal yondashuv qo'llanilgan sinflarda tinglab tushunish va og'zaki nutq ko'nikmalarini baholovchi test natijalari an'anaviy metodda o'qigan sinflarga qaraganda ancha yuqori chiqqan – bu esa ushbu yondashuv ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Shuningdek, bir nechta modalityalardan foydalangan holda o'rgatish o'quvchilarning diqqatini dars davomida barqaror ushlashga yordam beradi, ularning charchashini kamaytiradi va zerikishining oldini oladi. Bu holat, o'z navbatida, intizom va tartibga ham ijobiy ta'sir ko'rsatib, sinf boshqaruvini yengillashtiradi. Ko'p modal ta'lim muhitida o'quvchilar darsdan olishayotgan zavq va manfaatni realroq his qilishadi, shu bois uyga vazifa yoki mustaqil izlanishga ham moyilligi ortadi. Xususan, raqamli platformalarda videodarslar ko'rish yoki ta'limiy o'yinlar o'ynash bolalarga odatiy “uy ishi”dan ko'ra ko'proq yoqadi va ular bilimlarni mustaqil chuqurlashtirishga rag'batlanadilar.

Mavjud yondashuvlar bilan solishtirish: Multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasini an'anaviy yondashuvlar bilan qiyoslaganda bir qator muhim farqlar va ustunliklar yaqqol ko'zga tashlanadi. An'anaviy kommunikativ kompetensiya nazariyalari (masalan, Kanale va Svain modeli) tilni o'rgatishda asar tuzilishi, grammatik va nutqiy qoidalarga ko'proq urg'u berib, tana tili, vizual savodxonlik kabi jihatlarni deyarli qamrab olmadi. Natijada, o'quvchilarning muloqotda so'zlar va grammatikani bilish darajasi baholandi, biroq ular ko'pincha o'z fikrini ifodalashda qo'l harakati, ovoz ohangi yoki vizual ko'mak vositalaridan foydalanish qobiliyatini rivojlantirmadilar. Hozir esa kommunikativ kompetensiyaning o'zi zamon talabiga muvofiq kengayib, tarkibiga multimodal kompetensiya va interkulturaviy kompetensiya singari yangi komponentlar qo'shilmoqda. Bu o'zgarish, albatta, ta'lim jarayonida ham aks etishi lozim. Multimodal metodika ana shu bo'shliqni to'ldiradi – u lingvistik kompetensiya (nutq) bilan bir qatorda vizual savodxonlik, raqamli savodxonlik va jismoniy ifoda elementlarini ham o'quv dasturiga integratsiya qiladi. Shu bilan birga, multimodal yondashuv kommunikativ-harakatlanishli yondashuv (Communicative Language Teaching) va task-based learning kabi ilgari shakllangan samarali usullarni o'ziga singdirgan holda, ularni boyitadi. Masalan, task-based learning (vazifa asosida o'qitish) multimodal ko'rinishga ega topshiriqlar orqali yanada qiziqarli va interaktiv bo'ladi; kommunikativ yondashuv esa faqat so'zlashuv bilan cheklanmay, vizual va noverbal komponentlarni ham qamrab olib, yanada realhayotga yaqin muloqot muhitini yaratadi.

Albatta, har qanday innovatsion yondashuvni tatbiq etishda e'tibor berilishi lozim bo'lgan jihatlar mavjud. Multimodal metodikaning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchilarning ushbu yondashuvni tushunishi va to'g'ri qo'llay bilishiga bog'liq. Ayrim hollarda nojo'ya rejada va me'yoridan oshiq modalityalarni aralashtirish kognitiv ortiqcha yuklama keltirib chiqarishi mumkin – ya'ni, o'quvchi bir vaqtning o'zida juda ko'p turli axborot oqimini boshqara olmay qolishi ehtimoli bor. Shuning uchun, o'qituvchi **Mayer va Moreno (2003)**ning multimediya prinsiplariga amal qilishi lozim: modal vositalarni o'zaro bog'liq va o'quv maqsadiga xizmat qiladigan tarzda uyg'unlashtirish, ortiqcha, mazmunga aloqador bo'lmagan elementlardan foydalanmaslik. Bundan tashqari, texnologiyalarning integratsiyasi masalasida ham muvozanat zarur – faqat yangi texnika qo'llash uchungina texnologiya joriy qilish pedagogik samara bermasligi mumkin. Yaxshi yo'l – ilmiy-pedagogik asoslangan yondashuv: ya'ni, qaysi texnologiya yoki modal vosita nima maqsadda va qachon samarali ekani tadqiqotlar bilan

tasdiqlangan hollarda uni qo'llash. Masalan, qisqa audio yozuvlar lug'at yodlashda foydali bo'lsa, interaktiv o'yinlar muloqot malakasini oshirishda qo'l keladi va hokazo. Shu bilan birga, o'qituvchilarni yangi yondashuvga o'rgatish, ularga metodik ko'mak berish ham juda muhim, chunki an'anaviy dars berish uslubidan multimodal uslubga o'tishda o'qituvchining roli va mehnati o'zgaradi – u endi dars “rejissyori” va koordinatoriga aylanadi. Xulosa qilib aytganda, multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasi ta'limda sifat jihatidan yangi bosqichni ifodalasa-da, uni amaliyotga tatbiq etishda puxta rejalash, moslashtirish va kadrlar malakasini oshirish talab etiladi. To'g'ri qo'llangan taqdirda esa bu yondashuv pedagogik jarayon samaradorligini oshiribgina qolmay, bolalarni XXI asr hayotiga va muloqot muhitiga tayyorlashda beqiyos hissa qo'shadi.

Xulosa o'rinda ta'kidlash joizki, olib borilgan nazariy tahlillar va mavjud adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish ta'lim sifati va mazmunini boyituvchi istiqbolli yo'nalishdir. Ushbu maqolada taklif etilgan metodika multimodal yondashuvning nazariy prinsiplari asosida ishlab chiqilib, uning tarkibiy komponentlari (multimodal input, interaktiv faoliyat, refleksiya va baholash) hamda bosqichma-bosqich joriy etish modeli batafsil yoritildi. Nazariy dalillar multimodal ta'limning afzalliklarini tasdiqlaydi: o'quvchilarni qiziqtirish, chuqurroq tushunish va xotirada mustahkamlash, har xil intellektual ehtiyojlarni qondirish va zamonaviy ko'nikmalarni rivojlantirish kabi jihatlar aniq misollar bilan ko'rsatib berildi.

Metodik tavsiyalar: Ta'lim amaliyotida mazkur yondashuvni joriy etish uchun, eng avvalo, o'qituvchilarni multimodal pedagogika bo'yicha o'qitish va ularning malakasini oshirish lozim. Dars rejalarini tuzishda har bir mavzu bo'yicha vizual, audio va harakatli faoliyat elementlarini kiritish tavsiya etiladi. Masalan, yangi mavzuni tanishtirishda qisqa video yoki animatsiya ko'rsatish, tushunchalarni mustahkamlashda rasm chizdirish yoki rolli o'yin qo'llash kabi usullarni kombinatsiyalash mumkin. Bunda modalitetlar sonini me'yorida saqlash va o'zaro mantiqiy bog'liqligini ta'minlash kerak – har bir qo'shimcha vosita dars maqsadiga xizmat qilishi lozim. Shuningdek, dars jarayonida texnologiyalardan (interaktiv doska, planshetlar, ilovalar) foydalanishda o'quvchilarni faol ishtirokga jalb etish, ularning faqat passiv tomoshabin bo'lib qolmasligiga e'tibor berish zarur.

Kelgusi izlanishlar uchun yo'nalishlar: Mazkur mavzuni yanada chuqurroq o'rganish uchun bir nechta istiqbolli ilmiy yo'nalishlar mavjud. Birinchidan, taklif etilgan multimodal metodikaning samaradorligini empirik eksperimental tadqiqotlar orqali turli maktablarda sinab ko'rish va uning natijalarini an'anaviy usullar bilan qiyosiy tahlil qilish zarur. Bu uning amaliy qiymatini aniqroq belgilashga yordam beradi. Ikkinchidan, multimodal yondashuvning alohida komponentlari (masalan, faqat gesturelar yoki faqat video materiallar)ning o'quv jarayoniga ta'sirini alohida tadqiq etish qiziqarli – qaysi modal vosita qaysi turdagi bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda ko'proq rol o'ynashi aniqlansa, kelgusida darslik va o'quv dasturlarini shunga mos takomillashtirish mumkin bo'ladi. Uchinchidan, raqamli davrda multimodal kompetensiyani baholash mezonlari va usullari mavzusi ham dolzarb – o'quvchilarning bunday keng qamrovli kompetensiyasini adekvat baholash uchun innovatsion baholash vositalarini (masalan, e-portfolio yoki loyiha ishlari tahlili) ishlab chiqish lozim.

Yakun qilib aytganda, ta'lim tizimi o'zining uzluksiz rivojlanishida multimodal kommunikativ kompetensiyani shakllantirish kabi yangi metodik yo'nalishlarni o'zlashtirishi zarur. Ushbu maqolada bayon etilgan nazariy asoslar va tavsiyalar boshlang'ich ta'limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi degan umiddamiz. Zamonaviy o'quvchi – bu faqat matnni o'qiy oladigan emas, balki tasvir va ovozni “o'qiy” va “yoza” oladigan, ya'ni multimodal savodxon shaxsdir. Ta'limning vazifasi esa aynan shunday shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Van Leeuwen, T. (2011). *The Language of Colour: An Introduction*. (London: Routledge).
2. Diamantopoulou, S., & Ørevik, S. (2021). Developing multimodal literacies in education. *Learning, Culture and Social Interaction*, 28, 100456.
3. Masinde, R., Barasa, D., & Mandillah, L. (2023). Effectiveness of using multimodal approaches in teaching and learning listening and speaking skills. *Nairobi Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(2), 1–15.
4. Mootoosamy, K., & Aryadoust, V. (2024). Transitioning from Communicative Competence to Multimodal and Intercultural Competencies: A Systematic Review. *Societies*, 14(7), 115.
5. Rubio-López, B. P. (2024). Developing EFL Students' Multimodal Communicative Competence Through Lady Whistledown's Society Papers: A Teaching Proposal. *Profile: Issues in Teachers' Professional Development*, 26(1), 185–206.
6. Terada, Y., & Merrill, S. (2025). The Power of Multimodal Learning (in 5 Charts). *Edutopia*, March 7, 2025.
7. National Geographic Learning (2018). *Why Images are Powerful for Learning*.
8. *Frontiers in Psychology* (2019). *Multisensory Interactive Technologies for Primary Education*.
9. *Frontiers in Psychology* (2021). *To Be Expressive or Not: The Role of Teachers' Emotions in Students' Learning*.
10. SKV Gwalior School Blog (2023). *Benefits of using Educational Videos in Learning*